

ACADEMICIAN PROFESOR TIBERIU POPOVICI (1906—1975)

de Acad. Caius Jacob

Matematica română a încercat o nouă pierdere dureroasă prin înecetarea din viață, la Cluj, în ziua de 29 oct. 1975, a unuia dintre cei mai mari matematicieni români, academicianul *Tiberiu Popoviciu*, reputat specialist în analiza matematică și în analiza numerică.

Tiberiu Popoviciu s-a născut la Arad, oraș cu bogate tradiții culturale, în 16 februarie 1906. Tatăl său Gheorghe Popoviciu, funcționar la banca „Victoria”, era cunoscut și apreciat pentru meritele sale, pentru precizia și conștiințiozitatea deosebită în muncă. Mama sa, Florica, născută Serb, era casnică, model de mamă și soție.

Tiberiu, la fel ca și sora sa mai mică Lucia, au urmat școala primară la Arad, în clasele învățătorului Iosif Moldovan. Deși era o modestă școală confesională cu șase clase conduse în aceeași sală, simultan, de un singur învățător (pe vremea aceea nu existau școli primare românești de stat în Transilvania) acea școală era o tribună la care oficia un apostol în adevărul sens al cuvintului. De acolo Tiberiu și-a înșușit primele cunoștințe generale dar mai ales acel simț de iubire a patriei, de datorie față de colectivitate, de împlinire a sarcinilor asumate, care-l vor caracteriza toată viața. Detaliu nu lipsit de semnificație: în modesta școală a lui *Iosif Moldovan* și-au început ucenicia școlară nu mai puțin de trei academicieni români.

După terminarea primelor patru clase primare (1916) Tiberiu Popoviciu devine elev la liceul din Arad. În anul 1919, după unirea Transilvaniei cu România liceul — care primește acum numele lui Moise Nicoară — ia o nouă dezvoltare. El este asaltat de sute de fii de țărani și de muncitori avizi de cultură în propria lor limbă. Noi profesori întăresc rândurile corpului profesoral pentru a face față sarcinilor didactice sporite din clasele paralele care trebuie să funcționeze. Aceste schimbări îl găsesc pe Tiberiu Popoviciu în pragul cursului superior de liceu.

Pasiunea sa spre domeniul științei numerelor începe de pe acum să se manifeste cu tărzie. Sub impulsul directorului Ascaniu Crișan, profesor de matematică și de fizică, ca și sub acela al lui Ioan Dumitriu, profesor de matematică, venit de la Craiova, Tiberiu începe colaborarea la Gazeta matematică intitulată rezolvitor de probleme. Apoi, în anul 1923 își publică primul său articol în Gazetă. În anul 1924 obține premiul I la Concursul Gazetei Matematice. Diploma primită cu acest prilej, pusă în ramă, va orna de atunci pereții camerei sale de lucru din casa părintească din Arad.

La liceul „Moise Nicoară”, Tiberiu Popoviciu era principalul animator al unui cerc de matematică pentru elevi și a publicat și un „Jurnal matematic”, revistă litografiată de matematici care a apărut la Arad între anii 1923–1925. Noi, elevii din cursul inferior al liceului, urmăream cu multă admirație activitatea cercului; problemele propuse erau afișate spre rezolvare de către elevi. Majoritatea anunțurilor purtau semnătura lui Tiberiu Popoviciu.

Era natural ca acel mare și însoțit dascăl al școlii matematice românești de matematică, care a fost *Gheorghe Titeica*, să remарce și să se intereseze în mod special de această tinără speranță. Grație lui, Tiberiu Popoviciu a obținut o bursă; în timpul studiilor de licență

în matematică la Facultatea de științe a Universității din București (1924–1927), el a locuit în casa familiei lui Spiru Haret.

La data terminării facultății, activitatea științifică a lui Tiberiu Popoviciu era impresionantă. Ea cuprindea nu mai puțin de 43 de lucrări publicate în „Jurnalul matematic” (în perioada 1923–1925), 14 articole în „Curierul matematic” și 6 în „Buletinul Societății studenților în matematică din București”. Pe lîngă acestea, o serie de 5 articole în „Gazeta matematică” și de 7 articole în „Revista matematică din Timișoara” marchează impulsul extraordinar care-l anima.

Preocupările sale erau de teoria numerelor, algebră, analiză combinatorie, teoria polinoamelor remarcabile, geometrie sintetică și geometrie analitică, analiză matematică și analiză numerică.

Lucrările publicate punau în evidență modul creator în care își însușise cunoștințele predante în facultate sau pe acelea pe care le anticipase încă de pe când era elev de liceu. În anul terminării facultății, el publică în editura proprie monografia „Asupra unor polinoame remarcabile” (Arad, 1927).

Acest student era într-adevăr cu totul excepțional. Prin grijă lui Gheorghe Tîțeica, el este trimis pentru studii de doctorat la Paris. Acolo este admis ca elev în vestita „Ecole Normale Supérieure”, unde timp de trei ani (1927–1930) se află în contact cu elita tinerimii franceze, intrată în Școală după cel mai sever concurs. El urmează în același timp cursuri la Sorbona, pe lîngă cursurile speciale, rezervate celor de la Școala Normală Superioară.

Printre maeștrii săi din Paris vom menționa pe Emile Picard, Edouard Goursat, Elie Cartan, Paul Montel, Emile Vessiot, Gaston Julia, Jean Chazy. Își obține din nou licență în științe în oct. 1928, trecând examenele pentru trei certificate de studii superioare. După terminarea studiilor pentru a doua sa licență, Tiberiu Popoviciu se îndreaptă, în vederea doctoratului, spre profesorul Paul Montel, matematician care se afirmase pe atunci cu cea mai mare tărie în constelația matematicienilor francezi prin cercetările sale de teoria funcțiilor complexe în legătură cu teoria familiilor normale de funcții analitice, pe care o creiase el însuși.

Este perioada când Tiberiu Popoviciu pune bazele teoriei sale a funcțiilor convexe de ordin superior. El urmărește în același timp și alte cursuri de specializare printre care și pe acelea ale lui Gaston Julia. În volumul său „Principes géométriques d'Analyse” acesta include, între altele, o teoremă pe care menționează că a descoperit-o un auditor al său, Tiberiu Popoviciu.

Activitatea științifică reclamă liniște sufletească și continuitate în muncă. Nesiguranța și neregularitatea cu care i se trimiteau bursele în perioada de după 1930, cind a ieșit din Școala Normală Superioară, i-a creat o situație dificilă. Spre sfîrșitul anului 1931 cind am sosit eu la Paris, tot pentru studii de doctorat, Tiberiu Popoviciu nu mai frecventa nici un curs, părea obosit și blasat, deși într-împărtășirea mai multe lucrări în reviste din țară. Contactul cu părintul natal i-a fost salutar. Reîntors în țară pentru a-și satisface serviciul militar (1932) pus în fața răspunderilor care-i revineau după moartea tatălui său, el revine la Paris doar pentru cîteva zile spre a-și susține cu brio valoroasa teză de doctorat: „Sur quelques propriétés des fonctions d'une ou de deux variables réelles” (12 iunie 1933) în fața unei comisii prezidată de Paul Montel.

Revenit în țară, începe o nouă epocă în activitatea sa. Dar dificultățile sunt mari. În condițiile gravei crize economice de atunci, deși doctor în științe de la Sorbona, el nu poate fi numit decât în modestul post de secretar al Seminarului de Matematică de la Facultatea de Științe din Cluj, oraș spre care se îndreptase la stăruințele lui Petre Sergescu, căci acesta îl apreciaște în mod deosebit la Paris. În 1935 el devine asistent la Cluj iar din aprilie 1936 obține prin concurs un post de Conferențiar la Facultatea de științe din Cernăuți, unde a predat cursul de matematici generale. S-a instalat în acest oraș cu familia lui, căci între timp se căsătorește. La părăsirea Cernăuților în anul 1940 își pierde prețioasa bibliotecă pe care o adusese din Arad, împreună cu toate manuscrisele lucrărilor pe care le avea în curs de elaborare. Este apoi încadrat în mod provizoriu la Universitatea din București, la catedra de analiză matematică, alături de Miron Nicolescu. Din 1942 devine profesor la Universitatea din Iași, la catedra de teoria funcțiilor. Urmează din nou ani de pribegie, fiind nevoie să se evacueze la începutul anului 1944 la Alba Iulia, împreună cu Universitatea ieșană, în timp ce soția sa, cu fetița lor, trebuia să se instaleze la Arad.

În această situație grea, întlnindu-l la Timișoara i-am sugerat să se transfere la Facultatea de științe din Cluj, ea însăși pe atunci aflată în refugiu la Timișoara și unde eu eram profesor. Acceptând această sugestie și după ce am convins în acest sens pe profesorul Th. Angheluță, care se bucura de o mare autoritate în Consiliul profesoral al Facultății, s-a decis în unanimitate chemarea lui Tiberiu Popoviciu la catedra nou înființată de analiză superioară. După pensionarea profesorului Th. Angheluță (1948) și ca urmare a reincadrăriilor succitive de după reforma învățământului a devenit titular al catedrei de algebră și apoi șef al catedrei de analiză (1948), funcție pe care a păstrat-o pînă la moarte.

Activitatea sa științifică a fost vastă. Pe lîngă aceea a debuturilor sale științifice, pe care a continuat-o cu regularitate publicând numeroase articole în Gazeta matematică ca și în Revista

matematică din Timișoara, Tiberiu Popoviciu a început publicarea unui sir impresionant de memorii științifice privind teoria funcțiilor convexe de ordin superior, prelungirea acestora, aproximarea lor, teoria ecuațiilor funcționale, studiul unor ecuații algebrice, teoria diferențelor divizate, calculul numeric al integralelor prin formule de cuaadratură și evaluarea restului, teoria polinoamelor de interpolare etc. De remarcat în special seriile de lucrări „Sur quelques inégalités entre les fonctions convexes” (I–III), publicate în Dările de Seamă ale Academiei de Științe din România; „Notes sur les fonctions convexes d'ordre supérieur” (I–X), publicate în „Mathematica”, în „Disquisitiones Mathematicae et Physicae”, „Bulletin scientifique de l'Academie Roumaine”, în Analele din Iași sau în Buletinul matematic al Societății Române de Științe: „Notes sur les généralisations des fonctions convexes d'ordre supérieur” (I–IV), publicate în aceeași revistă, toate în perioada 1938–1942.

Cu începere din anul 1948 preocupările sale de analiză numerică încep să prevaleze și ele se reflectă în numeroasele lucrări de înalt nivel științific pe care le-a publicat în acest domeniu. Ca toti matematicienii de seamă ai generației sale, Tiberiu Popoviciu și-a publicat cele mai multe lucrări ale sale în țară cîștigînd o mare reputație științifică pe plan național și internațional.

Prin străduințele sale la Cluj s-a înființat Institutul de Calcul în anul 1957, pe care l-a condus cu multă competență pînă în anul morții sale, formînd o întreagă școală matematică românească orientată spre analiza numerică și aplicațiile ei. Această școală a înregistrat numeroase succese.

Lecțiile lui Tiberiu Popoviciu, care se reoglindesc și în cursurile publicate, precum și în monografiile sale, se caracterizează printr-o maximă rigoare, pe care el căuta să o transmită și auditorilor săi. Ele erau vii, cu deosebire interesante și au atins pe deplin scopul urmărit.

Bilanțul activității sale științifice este grandios; el se reflectă în peste 300 de publicații de specialitate. O listă definitivă desigur că se va întocmi. Cititorul dorinc de mai ample detalii va putea consulta tratatul de „Istoria Matematicii în România” de Gh. Andonie (Edit. științifică București, 1966) unde se va găsi bibliografia lucrărilor publicate de Tiberiu Popoviciu pînă în anul 1965 (p. 184–194).

Pentru meritele sale științifice, în anul 1948, el a fost ales membru corespondent al Academiei R.S.R., iar în martie 1963 a devenit membru titular. El a fost decorat cu mai multe ordine și medalii.

Timp de aproape treizeci de ani, Tiberiu Popoviciu a activat ca președinte al Filialei din Cluj a Societății de științe matematice. A fost mulți ani și secretar al filialei din Cluj a Academiei R.S.R. și a contribuit din plin la dezvoltarea pe multiple planuri a vieții științifice din marele centru transilvănean. A organizat numeroase consfătuiri și colocviu științifice de specialitate sau în legătură cu problemele învățământului universitar sau liceal în Cluj sau în alte centre.

Tiberiu Popoviciu apărea multora ca un om dificil în anumite privințe. El moștenise unele din aceste trăsături de la tatăl său. Ca și acesta, avea o vorbă uneori aspră, fără ocolisuri, și era deosebit de exigent cu elevii și colaboratorii săi, la fel ca și cu sine însuși. O oarecare neîncredere în oameni îl caracteriza. Este drept că și viața i-a rezervat în mai multe rînduri foarte grele lovitură, pe care în aparență le-a suportat cu mult stoicism.

Academicianul Tiberiu Popoviciu va ocupa fără îndoială un loc de seamă în istoria matematicii românești, ca primul mare matematician dat de Transilvania după I. Bolyai. Fie ca opera sa, brutal întreruptă, să poată fi reluată în viitor de elevii școlii matematice pe care a creat-o la Cluj.